

Jpb

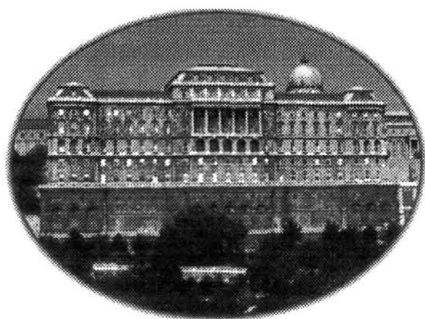

könyv
könyvtár
könyvtáros

2002
szeptember

10430. 802

**A Magyar Könyvtárosok Egyesülete
XXXIV. Vándorgyűlésének
programfüzete**

NEMZET ÉS KÖNYVTÁRA

Budapest

2002. augusztus 8-10.

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 9. szám

2002. szeptember

Tartalom

<i>Könyvtárpolitika</i>	
Az MKE XXXIV. Vándorgyűléséről	3
Monok István: Alexandria óta változatlanul. Nemzeti könyvtár a változó időben	5
Berke Barnabásné: Az Országos Széchényi Könyvtár könyvkatalogusainak retrospektív konverziója	11
Kiss Gábor: Múlt és jövő határán. Az ötvenéves megyei könyvtárak a magyar könyvtári rendszerben	19
Biczák Péter: A Könyvtári Intézet a szakma szemével	22
<i>Fórum</i>	
Variációk az ODR-re	27
<i>Konferenciák</i>	
Bartos Éva: Helyismereti könyvtárosok IX. Országos Tanácskozása	29
Zsok Gizella: Helyismereti adatbázis-építés: Vág–Duna–Ipoly Eurorégió	30
<i>Műhelykérdések</i>	
Morvai Zsuzsanna: Női lapok indulása a 19. század elején és a nők olvasóvá érése	34
Elekes Irén Borbála: A századforduló feminista folyóirata	40
<i>Könyv</i>	
Pogány György: Könyvtörténet, könyvművészet, bibliofília	49
W. Salgó Ágnes: Debreceni festett pergamenkötések	59

From the contents

On the 34th Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians (3);
István Monok: The national library in times of change (5);
Zsuzsanna Berke: Retrospective conversion of the book catalogues in the National Széchényi Library (11);
Gábor Kiss: The 50-year-old county libraries within the Hungarian library system (19);
Péter Biczák: The Hungarian Library Institute as viewed by the library community (22)

Cikkeink szerzői

Bartos Éva, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Berke Barnabásné*, az OSZK főosztályvezetője; *Biczák Péter*, a Pest Megyei Könyvtár igazgatója; *Elekes Irén Borbála*, az OSZK munkatársa; *Kiss Gábor*, a Zala Megyei Könyvtár igazgatója; *Monok István*, az OSZK főigazgatója; *Morvai Zsuzsanna*, az OSZK munkatársa; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *W. Salgó Ágnes*, az OSZK osztályvezetője; *Zsok Gizella*, a Révkomáromi Könyvtár igazgatója

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,

Poprády Géza, dr. Tóth Elek

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Az MKE XXXIV. Vándorgyűléséről

Aki csak járt iskolába, jól tudja, hogy mindig az volt – a magyartanár bölcs tanítása szerint – a legnagyobb költő vagy író, aki épp következett a tanrendben. Ez a kedves szokás éppen nem csak az iskolákra és magyartanárookra jellemző ám. Mi magunk is így vagyunk vele. Vettük a (nem túl nagy) fáradságot, és utánanéztünk, miként is számoltunk be az utóbbi években a Magyar Könyvtárosok Egyesülete évi Vándorgyűléseiről. Ki lehet találni. Ha nagyon határozottan nem mondtuk is, nem írtuk is ki, de valahogy azért érzékeltettük, hogy az épp lezajlott Vándorgyűlés volt a csúcspont, a legjobb, a legmagasztosabb, a leghasznosabb, a leginkább meglepő vagy felfedező, a legokosabb, legnagyszerűbb előadásokkal ékeskedő, a mindenkinek leginkább tetsző, a legjobbban megszervezett, a legleghasznosabb, a legmodernebb keretek közé állított, a legvendéglátóbbak által legotthonosabbá, legnekünkvalóbbá tett, stb., stb., stb. Kinek kinek a magáét, de azt azután mindenestül. Ha ez hiba (reméljük sokakkal osztozunk benne, rajta), nem óhajtunk változtatni rajta. Nem szeretnénk megjavulni, és minden okunk megvan erre a makacsságra. Mert, sok évtizedes vándorgyűlésjárás tapasztalatait összegezzük, valamiben, valamiként, valahogyan valóban minden Vándorgyűlés csúcspont volt. Miként az idei, a XXXIV. is.

A 2002-es év – számunkra legalább – az Országos Széchényi Könyvtár éve volt (és lesz még, míg kitar az esztendőből). Minden Vándorgyűlésnek volt valami központi, éppen aktuális, éppen nagyon is dringend témája, eszmei–szakmai központja, fókuszja. De ennnyire nem a hajánál fogva előrangtatott, ennnyire természetesen, önként, spontánul adódó, ennnyire evidensen ható talán még egyiknek sem volt. És persze nemcsak azért, elsősorban talán nem is azért, mert idén lett kétszáz éves a nemzeti könyvtár. Azért is persze. De legfőként talán azért, mert ez a Széchényi, már nem az a Széchényi, a kétszáz esztendősi intézmény, persze nem idén, de idénre mindenképp, igazán azzá vált, amivé talán már jóval korábban válnia kellett volna. Primus inter pares, ahol nem a primuson, dehogyan is, hanem az interen van a hangsúly. Az oly sokáig (és nemcsak a saját hibájából) elefántcsonttoronnyá vált, a könyvtárakkal szemben splendid isolationbe vonult Széchényi Könyvtár leszállt, pontosabban beszállt a rendes, normális, igazi könyvtárak közé. Kinyitotta kapuit, egyazon aréna részeseinek érezte, tudta, ilyenné tette magát. Ezt a Széchényit, a kétszázadik születésnapjára ilyenné vált Széchényit mutatta fel a Vándorgyűlés, azaz, ezen a Vándorgyűlésen ilyenként mutatkozott be – természetesen a legszeleesebb, a lehető legszeleesebb – szakmai közönségnek, az ezt a közönséget képviselő, nemcsak szimbolikusan, de nagyon is valóságosan megtestesítő Vándorgyűlésnek.

A Vándorgyűlésnek nem is volt más témája, mint épp ez a bemutatkozás. Pontosabban ez a kölcsönös ismerkedés. A Széchényi minden tere nyitva állt az

érdeklődők előtt, a munkatársai úgy szervezték meg az előadásokat, a „tárlatvezetéseket”, az összejöveteleket, a szekcióüléseket, hogy semmi ne maradjon rejtve, minden ami a Széchényi, napvilágra kerüljön, kerülhessen. Erről szóltak a plenáris ülés előadásai (e számunkban közöljük őket), erről a sok-sok szekcióülés, amelyeknek témái a Széchényi egyes főosztályainak, osztályainak, részlegeinek, aspektusainak, munkatársainak, törekvéseinek (stb.) bemutatásai voltak. És szinte minden egyes ilyen alkalommal arra is sor került, hogy a szakma is elmondhassa, ő maga hogyan vélekedik a Széchényi Könyvtár ilyen-vagy olyan főosztályáról, osztályáról, részlegéről, aspektusáról, munkatársáról, törekvéséről (stb.). (E nemben a 3K-nak ez a száma Biczák Péter expozéját hozza, aki megkísérelte megmondani, hogyan is látja a szakma a Könyvtári Intézetet. De persze nemcsak Biczák Péter tartott ilyen előadást, sokan és az OSZK sokféle jelenségéről, dolgáról, intézményéről árulták el ugyanezt.)

Egy nagy találkozás volt ez a Vándorgyűlés, összenőtt rajta, általa, ami összetartozott, eggyé vált – ezúttal szimbolikusan is – a szakma. Mi legalábbis így érzékeljük, és ezért is tekintjük egészen különös, egyedi-egyszeri, csodálatos valaminek *ezt* a Vándorgyűlést. Mindezt talán nyomatékosíthatja az is (ugyancsak szimbolikus jelentőségű), hogy a záró plenáris ülésen nem a Széchényit, hanem az ugyancsak jubiláló megyei könyvtárakat köszöntötte, méltatta az előadó, Kiss Gábor (előadása – természetesen – ugyancsak e számunkban olvasható). Ő könyvtári rendszerről szólt, a rendszergondolatot, -konceptiót hangsúlyozta, már előadásának címében is. És ezzel, ebben – ez egészen bizonyos – mindannyian egyet értünk. Tudta ezt a (nyitó) plenáris ülés résztvevőit üdvözlő államtitkár asszony, Kuncz Erika is. Az alábbiakban az ő szövegét nyújtánánk át olvasóinknak.

* * *

Tisztelt Kollégák, Kedves Barátaim!

Engedjétek meg, hogy a könyvtári szakma eme kiemelkedő eseményén így szólítsalak benneteket, mivel eredendő szakmánk közös és soraitokban nagyon sok kedves barátom és ismerősöm, nem utolsósorban kemény, erős szakmai érdekvédelemmel bíró könyvtáros ül. Így van ez rendjén, hiszen ha ez nem így volna, nem ünnepelehetnénk most az Országos Széchényi Könyvtár 200. éves, a megyei könyvtári hálózat 50. éves születésnapját.

Ma már nyugodtan mondhatjuk, hogy a könyvtári területen a rendszerváltást az 1997. évi CXL. törvény alapozta meg. Ekkor fogalmazódott meg az a stratégia, amelyet közösen a könyvtári szakma szereplőivel együtt kellett megvalósítani. Ezek a célok felsorolás szerűen a következők voltak:

- Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) kialakítása
- Az 56 ODR-tagkönyvtár telematikai, technikai és dokumentumállományának kialakítása, korszerűsítése
- A nyilvános könyvtárak feltételrendszere kialakításának megkezdése
- A könyvtárak telematikai fejlesztésének intenzív növelése
- A könyvtárosok továbbképzésének korszerűsítése
- A Könyvtári Intézet létrehozása

A felsorolt célok részben, vagy teljes egészében márt megvalósultak. Elkerülhetetlen, hogy az új kulturális kormányzat a megvalósult szakmai elképzeléseket követően, folytatva a törvényben kijelölt utat, új célokat fogalmazzon meg, azaz fogalmazzunk meg közösen. Körvonalazódnak azok az elképzelések, melyek véglegesítése előtt szeretnénk, ha a szakmai véleményeket hallhatnánk. Minden eszközzel segíteni kívánjuk a könyvtárosi életpálya vonzóbbá tételét. Folytatni kell a telematikai fejlesztéseket, folytatni kell az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer fejlesztését. Ágazati felelősségünkön adódóan a kistéleplési ellátás érdekében erősíteni kell a regionális könyvtári ellátást, és terveink között szerepel a kistéleplések mozgókönyvtári ellátásának megszervezése.

- A könyvtárosi életpálya vonzóbbá tételéhez nagy segítséget jelent az új kormány 50%-os közalkalmazotti bérfeljesztése, melyet a szakszervezettel kötött megállapodás értelmében differenciáltan, a minőségi szakmai munkát elismerve tervezünk felosztani. A rendelkezésünkre álló eszközökkel fejleszteni kívánjuk a szakmai képzést, továbbképzést, különös tekintettel a fiatal munkatársak felkészítésének programjára.
- Ki kell mondanunk és képviselnünk is kell, hogy az információs társadalom, a tudásalapú társadalom alapintézménye a könyvtár. Ennek érdekében kell továbbfejleszteni a könyvtárak és a közgyűjtemények nagy területi hálózati kapcsolatainak infrastruktúráját. A kormányzati ciklus ideje alatt költségvetési forrást kell találnunk a minden könyvtárban történő Internethez való szabad, ingyenes hozzáféréshez. Az adatsere országos problémájának megoldása érdekében meg kell oldanunk az országos közös katalógus egységes, közös katalogizálási lehetőségét. A tartalomszolgáltatás terén pedig jócskán lesznek feladataink, mint ahogy a dokumentum-ellátás terén is.

Engedjék meg, hogy a továbbiakban ne a feladatok felsorolását és kijelölését végezzem, hanem ünnepélyesen és a szakma iránti elkötelezettséggel, jó munkát és tartalmas három napot kívánva, megnyissam a Vándorgyűlést.

Alexandria óta változatlanul

Nemzeti könyvtár a változó időben

*Stat rosa pristina nomine,
nomina nuda tenemus*
(Bernard de Morval [†1140])

Az előadásom mottójául választott idézet Bernard de Morval *De contemptu mundi* című munkájából származik (I, 952). Jelentése összetett, többféleképpen értelmezhető. Szerintem a könyvtárak, de tágabb értelemben a közgyűjtemények mindenkori – a nemzeti gyűjtemények bicentenáriumi ünnepségéhez illő emelkedett kifejezéssel – örök értelme fogalmazódik meg benne. Ahogy Umberto Eco

is a könyvtárról, a könyvtárosról szóló művének címéül – ezen idézet alapján – „A rózsza nevé”-t választotta. Szeretném azt hinni, hogy előadásom ennek az idézetnek is a magyarázata.

Az írás és az olvasás kettős gyökerű. Egyrészt az egyéneknek és a közösségeknek az a vágya vált valóra megjelenésükkel, hogy emlékeztük maradjon a következő generációk számára, másrészt a közösség életét szabályozó megállapodások (törvények) kihirdetésére találtak ezzel módot. A könyvtárak létrejötte nem egyszerűen a megőrzendő írott emlékek mennyiségi növekedése miatt történt. Ahogy a törvények és gazdasági feljegyzések megőrzése intézményszerűsült, az írott kulturális emlékek összegyűjtése is elkezdődött, és ezt a gyűjteményt olyan kifejezésekkel illették, amelyet ma hol a „levéltár”, hol a „könyvtár” szavakkal fordítunk. A két intézmény csak akkor vált külön, amikor a levéltári feladat (iratok megőrzése) kiegészült jövedelemszerző jogi tevékenységgel is. A könyvtár ettől kezdve lett önálló, és lassan már tárgyak is kerültek a könyvek mellé (studiolo, kuriózum kamra). Ez utóbbiak önállósodásával létesültek az első múzeumok, majd a múzeumoknak ismét lett könyvtárak.

Az oktatás kezdetektől igényelte az írást és a könyvet, a felgyülemlett ismeretekben való eligazodás helye is a könyvtár lett. Tudománykedvelő uralkodók pedig szerették volna könyvtáraikban a teljes hagyományt magukénak tudni. Az első univerzális nagy könyvtár, az alexandriai is ezzel a szándékkal jött létre. De vajon mi a szándéka azoknak, akik most, 2002-ben újra megalapították az alexandriai könyvtárat? Miként valósították meg céljukat? Van-e különbség az eredeti és a mostani alapítás között? Van-e különbség szándékában, céljaiban az alexandriai és a magyar nemzeti könyvtár megalakítása között?

Nem egyetlen könyvtár vagy egyetlen ország könyvtárosai gondolkoztak az új gyűjtemény stratégiai elképzeléseinek kidolgozásán. Áttekintve azokat a vitákat, amelyek az új alexandriai könyvtár létrehozása körül zajlottak, képet kaphatunk arról, hogy a harmadik évezred küszöbén hogyan gondolkodik a könyvtáros, a politikus, illetve általában az értelmiségi körök képviselője a könyvtárak szerepéről. Előljáróban annyit erről, hogy távolról sem szűkül le a könyvtár tevékenysége ezekben az elképzelésekben az információszolgáltatás technikai szerepére. A viták négy nagyobb kérdés körül forogtak: mi az alapítás célja (alapítani), milyen legyen a könyvtár mint megvalósult épület és munkahely és mint munkafolyamat (egybefogni), hogyan gondoskodjanak a dokumentumok megőrzéséről (megőrizni), és miként legyen hasznosítható az összegyűjtött hagyomány (alkotni).

Alapítani

Az antik Alexandria egy ambiciózus uralkodónak és a körülötte lévő tudósoknak azt az elképzelését valósította meg, hogy az akkor ismert világban keletkezett írott emlékek egyetlen könyvtárba kerüljenek, és az a szűk tudós réteg számára használhatóvá váljon. Az új Alexandria látótere ennél tágabb a térben és magától értetődően az időben is. A zsidó és a keresztény Biblia, a Védák, a klasszikus ókor, a konfuciánus klasszikusok és a Korán szöveges hagyományának emlékeit gyűjtik össze. Kialakulásuk történetét, a szövegek belső elrendezését, a kanonizálásuk folyamatát, vallási, társadalmi, politikai és szellemi hatástörténetüket do-

kumentálják. A 4 milliós alapító állomány tehát enciklopédikus (nem Egyiptom nemzeti könyvtára). Az alapításnak természetesen komoly politikai üzenete is van. A különböző kulturális közösségekhez tartozó országok politikai távolodásával szemben az egységes, sokszor egymásra épülő hagyomány felmutatása.

Széchenyi Ferenc, amikor könyvtárát – benne múzeumi jellegű gyűjteményeivel – a nemzeti kultúra céljaira ajánlotta fel, pontosan meghatározta annak célját is: a magyar vonatkozású kézzel írott vagy nyomtatott kulturális emlékek összegyűjtése ettől kezdődően könyvtárunk alapvető feladata.

Az alapításnak akkor is megvolt a politikai üzenete, és ezt nemcsak a huszadik század történészei érzékelték, hanem a kortársak is pontosan tudták. A könyvtár- és olvasmánytörténeti kutatás még adós azzal, hogy bemutassa azokat a különbözőségeket, amelyek a nyugat-európai és a magyarországi könyvgyűjtési szokásokban léteztek, illetve azokat, amelyek az egyes gyűjtemények küldetésében álltak fenn. Pedig ezek a különbségek magyarázzák, hogy a magyar nemzeti könyvtárát miért éppen olyan formában alapították, ahogyan az történt.

A nemzeti királyi udvar hiánya a mohácsi vész után csaknem lehetetlenné tette a kulturális és egyházi élet intézményeinek működését. A magyarországi arisztokrácia vállalta magára a feladatot, és felelősséggel teljesítették is feladataikat. Hosszan sorolhatnánk azoknak a családoknak neveit, amelyek ebben a munkában részt vettek. Erdélyben az 1658. évi tatárdúlás – vagyis a központi fejedelmi udvar megszűnése – után erősödött meg az ottani hagyományosan „előkelő” családok szerepe. Az iskolák, a nyomdák és a könyvtárak létrehozása és folyamatos támogatása mellett fontos szerepet játszottak a civilizatorikus változások irányításában is. A XVI. század vallási változásaiban ugyannerre körre számíthattak az új egyházak képviselői is. A protestánsná lett főurak segítségével létrejött Magyarországon egy teljes kulturális intézményrendszer, amely – ahol erős gyülekezetek vették át a fenntartását (pl. Lőcse vagy más városok) – elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy a katolikus belső reform jegyében megerősített katolikus intézmények konkurenciájának ellenálljon, illetve ahhoz, hogy az ellenreformáció erőszakosabb eszközei ne tudják kikezdeni. A rekatolizáló arisztokrata családok birtokain működő iskolák, nyomdák és egyházak támaszokat veszítettek, így a XVIII. század elején – két évszázadon belül immár másodszor – újra kellett építeni a kulturális és művelődési intézményrendszer jelentős részét.

A magyar nemesség a XVIII. században szembesült a Habsburg kormánynak azzal a törekvésével, hogy a birodalmon belül érvényesüljön az egyes állami igazgatási ágak egységessége, és ezzel párhuzamosan tapasztalhatták a németesítési törekvések jeleit is. A protestáns főuraknak a legnagyobb feladatként a saját egyházuk intézményeinek támogatása maradt. Akár Erdélyben (Telekiek, Bethlenek stb.), akár Magyarországon (Rádayak, Radvánszkyak stb.) ez a támogatás mindig összekötődött a könyvtárak fejlesztésével. A XVIII. századi bibliofil főurakban, főpapokban tudatosodott az is, hogy könyvtáraik nem csupán a kincsképzés eszközei, nem csupán tudós műhelyek és nem csupán művelődésszervező központok, hanem a nemzeti kultúra írott emlékeinek a lerakatai is. Olyanok, amelyek sokszor egyetlen megmaradt példányban vagy az azt pótló másolatban őrizték meg elődeik gondolatát. Könyvtártörténetünknek az 1802. év akár korszakhatára is lehetne, hiszen a megelőző két évszázad alatt a főúri udvarok, a történelmi egyházak jó példát adtak a hiányzó királyi udvar művelődésszervező

erejének pótlásából, és megteremtették a modern 19. századi központi (nemzeti)-, illetve a nyilvános könyvtári hálózat alapjait. A magyar nemzeti könyvtár megalapításának gondolata a nemzeti tudós társaság, egy tudományos akadémia megalapításának szándékával párhuzamosan alakult ki. Nemzeti uralkodó hiányában ezt a feladatot természetyszerűen vállalták fel a magyar arisztokrata családok. Egyesek felsőfokú iskolát (mint Festetich), mások nyilvános könyvtárat (mint Klímó), ismét mások akadémiai könyvtárat (mint Teleki) alapítottak.

A „magyar vonatkozású” dokumentum (hungaricum) Széchényi és kortársai számára is azt jelentette, hogy a mindenkori történelmi Magyarország területét illető kéziratok vagy nyomtatott forrás. Ezért az Országos Széchényi Könyvtár a Kárpát-medence népeinek központi gyűjteményévé vált. Ez még akkor is igaz, ha a XIX. század első felében a magyarországi nemzetiségek is sorra alakították központi gyűjteményeiket (könyvtárak, múzeumok) a nemzeti kulturális öntudat olyan háttér-intézményeként, amelyek az elmúlt másfél, két évszázadban be is töltötték szerepüket. Az erdélyi románok Balázsfalván, a szászok Nagyszébenben (Bruckenthal Múzeum), a szerbek Újvidéken, a horvátok Zágrábban, a szlovákok Turócszentmártonban.

A mai Országos Széchényi Könyvtár számára nem lehet kérdés, hogy a hungaricum fogalma mit takar, így továbbra is arra törekszünk, hogy a teljes Kárpát-medencére vonatkozó történelmi irodalmat gyűjtsük.

Egybefogni

Az ókori könyvtár épülete elbeszélő forrásokból ismert, tudjuk azt is, hogy a tudós alkotó munka műhelye volt, ahol tudósok és tanítványaik együtt éltek. A mostani épületet (80 ezer négyzetméter) és berendezését úgy tervezték és kiviteleztek, hogy a könyvtár valóban a munka helyeként jelenhessen meg. Könyvtárosok, kutatók munkahelyeként, ahol doktori iskola működik (könyvtörténeti és információs technológiák témakörökben). A tájékozódást az elektronikus katalógusok, bibliográfiák és az informatikai eszközökkel létrehozott szakértői rendszerek biztosítják. Az újjraalapítók hite szerint a könyvtár a szövegekkel dolgozik a szövegekről, az olvasásért. A könyvtár az olvasatás műhelye, annak ma már tágabb értelmében (másolás, kiadás, mikrofilmezés, digitalizálás). Lényege változatlan; ami koronként változó, az a mennyiség és a technológia. A megvalósult új Alexandria bevallása annak is, hogy a könyvtári nyilvánosság történetében eljutottunk odáig, hogy a legtágabb nyilvánosság biztosítását az internetre bizzák, a könyvtár mint épület és műhely könyvmúzeummá, tudományos közpöhhellyé és kutatóműhellyé válik. A könyvtár tehát a hagyomány őrzési helye, a családi, dinasztikus, intézményi vagy éppen nemzeti kultúra folyamatosságának jelképe. Alexandria éppen az egyetemes kultúra folyamatosságának szimbóluma.

A magyar nemzeti könyvtár a magyar nemzeti kultúra folyamatosságának őrző helye és jelképe is. Széchényi Ferenc ezzel a szándékkal alapította. Nyilvánossága, az összegyűlt könyvanyag tudományos célú használatása szervesen illeszkedik abba a folyamatba, ahogy a magyarországi nyilvános könyvtári rendszer kialakult. Tulajdonképpen teljes egészében a nyugat-európai mintákat követtük, de persze a sajátosságokat ebben a kérdésben muszáj figyelembe venni.

A nyugat-európai modell a humanista kezdeményezésben, a reformáció művelődési programjában, illetve az egyes uralkodók nemzeti kultúrátámogatási programjának hármasságában foglalható össze. Az olvasóköri, illetve a kölcsönkönyvtárak Nyugat-Európában is csak a XVIII. század végén, a XIX. század első felében alakultak ki.

Az Országos Széchényi Könyvtár 200 éves történetében a nyilvánosság lényegesen akkor változott, amikor elhelyezési viszonyai megengedték: tehát a Nemzeti Múzeummal közös épületbe költözéssel. A tudós közönség által igazán látogatottá Mátray Gábor vezetése idején lett. A Múzeumtól való intézményi különválás is a nyitottságának növekedését hozta, de nagyobb változás csak a vári épületbe költözéssel, illetve a rendszerváltás utáni felsőoktatási reform mentén következett be a használatában. Azt hiszem, hogy a könyvmúzeummá válás és az ezzel párhuzamos elektronikus könyvtári szolgáltatások bővítése a nemzetközi tendenciákkal hasonló ütemben fog majd bekövetkezni.

A felsőoktatási és akadémiai intézményekkel való együttműködés bővítése elhatározott célunk. Ma két akadémiai kutatócsoport működik a könyvtárban, és több anyag részletes feldolgozásába vonunk be doktori képzésben résztvevő hallgatókat. Igyekszünk könyvtörténeti és könyvtártudományi műhellyé válni abban a szellemben, amelyet az új alexandriai gyűjtemény is hirdet.

Megőrizni

Az írásbeliségen alapuló társadalmak kulturális öröksége – többé-kevésbé – folyamatos. A folyamat biztosításának kulcsszereplői a scriptorok (nyomdászok, kiadók), a mögöttük álló alkotók és ezek műveinek értelmezői, illetve a könyvtárosok. És itt utalnék vissza előadásom mottójára. A könyvtáros szerepe a kulturális folytonosság biztosításában elsősorban azért jelentős, mert a rá bízott dokumentumokat „nevük alapján” értékelés nélkül megőrizni tartozik. A szöveg tartalmát könyvtárosként nem értelmezik, nem foglalkoznak enigmatikus értelmének megfejtésén, nem vitatkoznak tartalmával sem tudományos, sem politikai szempontból.

A könyvtárak történetében – így Magyarországon is – a kötelezpéldány-szolgáltatás bevezetése volt az az időpont, amelytől kezdve a válogatás nélküli megőrzés lehetővé vált. A dokumentumot magát és a „nevét” megőrizték. A megőrzés persze ennél összetettebb feladat. A fizikai konzerválás önmagában is elmélyült tudást, folyamatosan fejlesztett technológiát és anyagi ráfordítást igényel. A „név” megőrzése a klasszikus könyvtáros feladatok egyike, vagyis a katalógusok, a bibliográfiák építése. De a megőrzési feladat-együttesbe tartozik az áthagyományozás is. Ma már – az egyes dokumentumok származása miatt – nincsen olyan nagy szerepe ez utóbbinak, de a múltban jelentős mennyiségű szöveg csak ilyen formában maradt meg. A dokumentum „névének” megállapítása sokszor nem egyszerű, és önmagában tudományos felkészültséget igényel. Vagy költői leleményt. Csak a példa kedvéért: a Párizsi Magyar Műhely verskötet-sorozatában vannak olyan képvers publikációk, ahol a címlap (maga is képvers) a kötetben az aranymetszés szabályai szerint került elhelyezésre. A címléíró kollégák nem kis tudására (vagy sűgóra) van tehát szükség a látszólag egyszerű művelet (címléírás) megvalósítására.

Alkotni

Az ókori alexandriai könyvtár számára komoly másoló tevékenység folyt, és a könyvtárban is létrehoztak számos új szöveget, amelyeknek a sokszorosításáról is gondoskodtak. A 21. századi alexandriai könyvtár is tudományos műhelyként szándékozik magát felmutatni, és az említett szakterületeken kiadói tevékenységet is folytatni.

A történeti jellegű alapkutatásoknak a közgyűjtemények nem egyszerűen csak a helyszínei. A közgyűjteményi tudományos igényű feltárás teljes körű, a feltárás szintjén nem értékelő jellegű („nomina nuda tenemus”). Az eredmény ezért használható mások, bárki számára. A közgyűjteményi tudományos kutatás elvileg fel kellene, hogy értékelődjön napjainkban, amikor a humán kutatások technológiai lehetőségei nagyon nagy gyorsasággal változnak. A technológiai lehetőségek azonban tartalom nélkül még csak nem is kipróbálhatóak. Alapkutatás és tartalomszolgáltatás tehát szorosán összefüggő területek. Egységüket a közgyűjtemények garantálni tudják. Azért, mert a tartalom teljességének a felmutatására kötelezettek, és azért, mert technikailag képesek rá.

Az előző gondolatkörre visszautalva („megőrizni”) hadd említsem meg a palimpszesz kutatások legújabb fejezetét. Ma már létezik olyan digitális technológia, amely a kivakart szövegrészeket három rétegig képes rekonstruálni. A kései antikvitás és a korai középkor szövegei közül sok most megismerhetővé válik. Ez a munka azonban csak a könyvtárakban elvégezhető tudományos állományfeltárás mentén lehetséges.

Az egyes közgyűjteményi típusok mögött kialakult diszciplína (tudományszak) és ennek nemzetközileg is jól szervezett intézményrendszere tevékenykedik (muzeológia, levéltártudomány, könyvtártudomány). Ezen tudományok művelése is alapvetően az egyes közgyűjteményekben zajló tudományos tevékenység.

Befejezőként szeretnék ismételtlen a rózsá nevére utalni: *Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus* – a könyvtárak csak akkor tudják az alapításuk óta rájuk rótt változatlan feladatokat teljesíteni, ha a rájuk bízott dokumentumok teljességének megőrzését úgy vállalják, hogy elfogulatlanul részt vesznek azok tágabb értelmű áthagyományozásában. Könyvtárosként nem akarnak írók, vitatkozó filozófusok, politikusok lenni. Az örökség áthagyományozásának munkamegosztásában a saját helyükön teljesítik feladataikat. Az információkat (a rózsá nevét) a modern eszközökkel válogatás nélkül, szabadon teszik hozzáférhetővé, és a feltárás (a megnevezés) minőségében egyre inkább tudományos igénnyel lépnek fel magukkal szemben.

Monok István